

VEELJEME

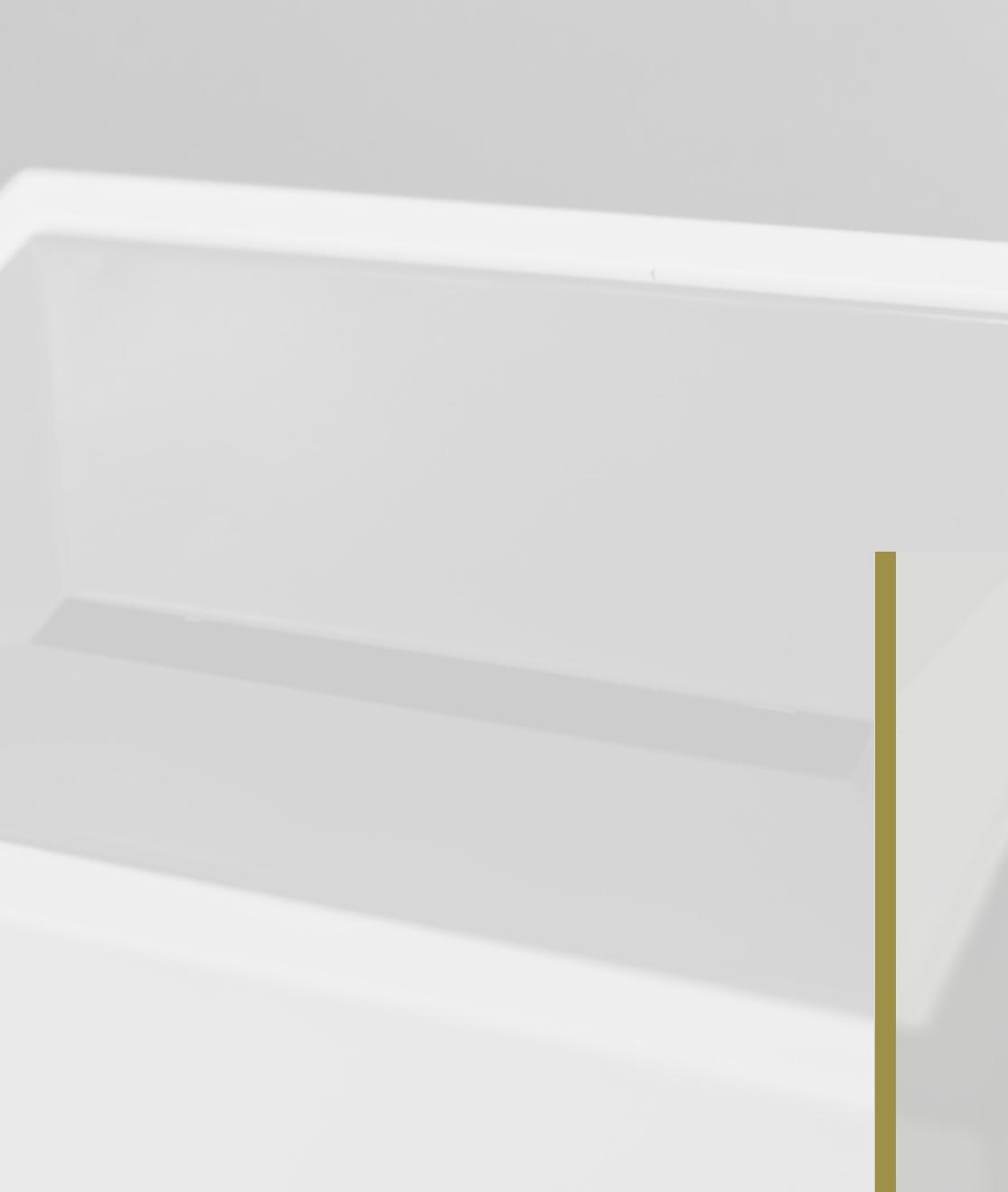
ÅARJELSAEMIEN (sørsamisk)

Datne iedtjem åtnah –

**Hijven raerieh dutnjien mij
veeljemassee tjaåådtje**

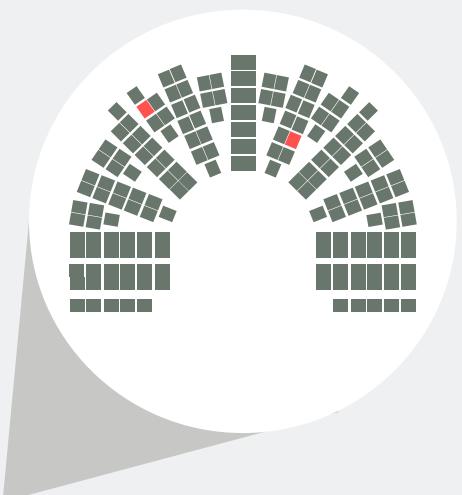

Etterretningsstjenesten,
Nasjonal
sikkerhetsmyndighet jih
Politiets sikkerhetstjeneste
leah tjaalegem dorjeme

Sisvege

Nöörje – seabradahke mij leajhtadimmiem våaroeminie åtna	5
Dov bievnesh – dov dïedte	5
Datne iedtjem åtnah	5
Damth dov aarvoeh	8
Gåessie byörh raeriestimmien bijre birredh?	10

Nöörje – seabradahke mij leajhtadim-miem våaroeminie åtna

Minngemes jaepien lissiehttamme tsåatskelesvoete orreme vaahran bijre ihke ammes staath pryövoeh politihkeles prosessh jeatjah laantine baajnehtidh. Maahta baajnehtimmien daennie ektiedimmesne defineeredh goh akte ålkoelaanten, staateles, tjeakoes jih vaajteles darjome juktie ulmiem jaksedh mij äenieberasse jallh guhkiebasse maahta nöörjen iedtjh heajjoedidh, jih aevhkine sjidtedh akten jeatjah staatese. Maahta dagkeres baajnehtimmien stuvredh veeljemesysteemen jih tjrrehtimmien vööste veeljemistie, politihkeles aktööri vööste jallh veeljiji jih vuajnoej vööste årroji luvnie.

Mijjen akte demokraateles systeeme mij hijvenlaakan jáhta jih lea stabijle, jih seabradahke gusnie ræhpasvoete. Destie dovne institusjovnh jih aktegsalmetjh politihkeles tjirkijebarkojne monnehke sjidtieh. Nöörje dan ávtteste hijven våaromem åtna dagkeres baajnehtimmien sis-rijhkepolitihkeles prosessijste vuastalidh.

Ammes staath maehtieh bievnesh ohtsedh nöörjen politihkeri, politihkeles prosessi jallh tsiehkiej bijre, jih pryövedh dejtie baajnehtidh.

Dov bievnesh – dov dïedte

Datne tjoerh jijtje viehkiehtidh jijtjedh bievnesh jih dejtie dirregidie vaarjelidh mejtie gaskesadtemisnie nuhtjh. Maam datne jijtje darjoeh lea vihkele jijtjedh integriteeten gaavhtan jih juktie maehtedh jearsoeslaakan gaskesadtedh. Vihkele datne daajrah guktie maahtah tsiehkieh gietedidh mah maehtieh vaahrine sjidtedh. Daate maahta tsiehkieh almetjen relasjovni bijre årrodh jih åtnoen bijre digitaale dirregijstie.

Datne iedtjem åtnah

Ammes staati siekjedimmiedienesjh operasjovnigujmie Nöörjesne giethetieh vieties ulmiej vööste. Joekoen desnie gusnie iedtjh åtna mah sinsitniem vuastalieh jallh sinsitnien vööste gaehtjieh. Goh politihkere sækhta jiehtedh datne tjoerh ryöjreldihkie årrodh ammes staati siekjedimmiedienesjh maehtieh iedtjem datneste utnedh goh lihtse sijen barkosne. Juktie sijen ulmiek jaksedh dovne ræhpas jih tjeakoes vuekieh nuhtjieh. Veele daajroe dov bijre, dovne goh privaate almetje jih politihkere

maahta jolle aarvoem utnedh. Siektdedimmiedienesjh leah væjkele relasjovnh almetji gaskem sjugniedidh, gaskem jeatjah murreds jih iemie gaavnedimmiej tñirrh. Naakede dan ovrovne goh dov govlehtæjjalæstoe tellefornesne maahta iedtjine årodh siektjedimmiedienesjidie. Mænnan dah maehtieh daam relasjovnem negatijvelakan nuhtedh.

FAELSKIES E-PÅASTE

Ahkdedh e-påaste seedtesåvva mij vääjnoe båata äehpies sieltijste, vue-siehtimmien gaavhtan maahta vääjnédh goh reeknege seedtesåvva. Säemies aejkien sääjhtoe mij akt bie-jesåvva dov daatovrese mij maahta skaarine sjüdtedh maasjinese jis lieng-hkese deadtah jallh lissietjaalegem rihpesth, mearan jeatjah aejkien dah sjichtieh bievnesh dov bijre reebledh, vuesiehtimmien gaavhtan bievnesh sijseloggemen bijre jih jeatjah bievnesh mejtie maehtieh guhkiebasse nuhtedh.

GEATSKANIMMIE ALMETJI GASKEMSH

Nöörjen politikhkere aalka diplomaatine, saadthalmetjinie jallh aktine mij jieliminie giehtele, soptsestidh. Mænnan politikhkere böoresåvva maa-lestahkese. Lunsjen mænnan gellie gaavnedimmieh sjædta aktem guhkies boelhkem. Politikhkere birresåvva bievneshi bijre mubpiej bijre kriiresne jallh aktene gaahiji kriiresne. Mahta personveles karaktereste årodh jallh mij akt barkoen tñirrh. Politikhkere aa jirresåvva tjåanghkoeh sjëh teladeth kririen ávtehkgujmie jallh jeatjah iedtjije guejmiejgumie. Álkoelaanten aktöörh goh neebnesovveme vuesiehtimmesne maehtieh ektaedimmien laanten siektjedimmiedienesjasse utnedh jallh siektjedimmiedienesje maahta dam almetjem nuhtedh daan giehtelämman. Daate akte sëjhme giehtelimmievukie Nöörjesne.

Prååsehkevoeth åtnasuvvieh

Ammes staath ahkedh pryövoeh daatasysteemi sijse tjaangedh juktie bievnesh veedtjedh, jallh kontrollem vaeltedh systeemi bijjeli. Jarngesne dagkerh heannadimmine lea daamtaj dah mah gohtjesuvvieh «innsidere» daaroen gielesne. Dah leah almetjh mah joe luhpies baahsemem bievnnesidie jih systeemide utnich. Almetjh nollelidh dagkeres baahsemem reebledh lea mij akt mij biejjieladtje sjugniehtåvva.

Aelhkemes vuekie daatasysteemi sijse baahtsedh lea dåastojh e-päästijste nollelidh lissietjaalegh jallh lienghkh rihpestidh mah aelkieh teknologijem sturredh. Daajroe v.g. sensitijve jih privaate bievnesi bijre jallh politihkeles vuajnoej bijre maehtieh båajhtoehlaakan åtnasovvedh.

Damth dov aarvoeh

Daejrieh mij lea sensitjive bievnesh dutnjien jih dov krærran

- ▶ Magkeres bievnesh störemes aarvoem utnieh jih itjmiesommes konsekvensem utnieh jis mubpieh bahtsemem åadtjoejin?
- ▶ Giejnie maahtah dagkerh bievnesh juekedh jih giejnie ih edtjh dejtie juekedh?

Sensitjive bievnesh vååregelaakan gietedidh

- ▶ Mähjtelh maam jaatħah jih gie goltele – dovne tellefovnesne jih byögkeles tjeħiġielsnie.
- ▶ Gorredh jijtjemdh identiteeten bijre dejtie mejgħumie gaskesadth.
- ▶ Ih byörh sāmies teemah jallh aamħtesh tellefovnesne digkiedidh jallh siejhme e-päästesne jallh SMS:sne seedtedh.
- ▶ Gosse mij akte lea sensitjive, byörroe tħażżeek tħalli kollha.
- ▶ Nuhtj kryptere ħażi kollha.

Vaarjelh jijtse mobiljettelefornem, nedtepreejrem jallh PC:m

- ▶ Aellieħi lönesth dov elektrovneles dalhketjh jeatjabin.
- ▶ Orresth elektrovneles dalhketjh minngemes versjogni programmevaaroste.
- ▶ Aellieħi vedtieħ bahtsemem dov daatovrese, mobiljettelefornese, moħħesetsaq kollha jallh jeatħaj elektrovneles dalhketjdie jeatjabin.

Vaarjelh dov digitaale dñenesj

- ▶ Nuhtj jienebefaktovre-autentiseeremem (åtnoe bahtsemebaakoste SMS:ine ektine, kodabrigkine jallh plearoeh) desnie gusnie faalesāvva.
- ▶ Nuhtj joekhehs bahtsemebaakoh fierhten dñenesjasse.

E-påaste

- ▶ Årroeh laejtehks lienghkide jih lissietjaalegidie e-påastesne maam äadtjoeh.
- ▶ Jis jueriedisnie mejtie byörh lissietjaalegem jallh lienghkem rihippestidh – vuarjesjh mejtie eevre daerpies.
- ▶ Gaskesadth seedtjinie tellefovnesne/jeatjahlaakan jis leah jueriedisnie.
- ▶ Darjoeh maaje ohtsemem bievnisi bijre gaskeviermesne bielelen lienghkem/lissietjaalegem rihippestidh.
- ▶ Reekth e-påasth mah muevie väâjnoeh jijtse krirrieorganisasjovnese, dov læstoен tjirkijasse jallh barkoefaalijasse.

Sosijaale medijh

- ▶ Nuhtjh persovnevaarjelimmiesjiehtesjimmide juktie baahsemem jih väajnoesvoetem dov daerpiesvoeten mietie vaarjelidh.
- ▶ Årroeh voerkes maam datne jijtjedh jih mubpiej bijre biejh sosijaale medijidie.
- ▶ Årroeh laejtehks disse mij maahta faelskies saernich åroodh – pryövh baajedh åroodh guhkiebasse geerjehtidh.
- ▶ Steegkh bievniesidie mah vuesiehtieh gusnie datne leah jis ih euptseereme daarpesjh dam nuhtjedh.
- ▶ Bieljelh mubpide datne ih sijhth dah edtjieh datnem taggedh/ mierhkedh sosijaale medijinie
- ▶ Syökhh verifiseeremen bijre Twitter-kontojste jih jeatjah plearoeh dienesjistie mah dam faalehtieh. Dihte kontoen kredibilitetem tjarke lissehte. Mujhtieh joekoen nænnoes baahsemebaakoem nuhtjedh.

Fealadimmesne

- ▶ Aellieh byögkeles tråarechts nedth nuhtjh. Nuhtjh mobijledaatam jallh mobijle gamtebaantem.
- ▶ Jis ovyearsoes laanti gâajkoe vualkah, ih byörh dov siejhme mobijletellefovem, PC:m jallh nedtepreejrem meatan vaeltedh. Daate lea vuesiehtimmien laanth mejgumie Nöörje ij naan jarsoesvoetepolitikhkeles laavenjostoem utnieh.

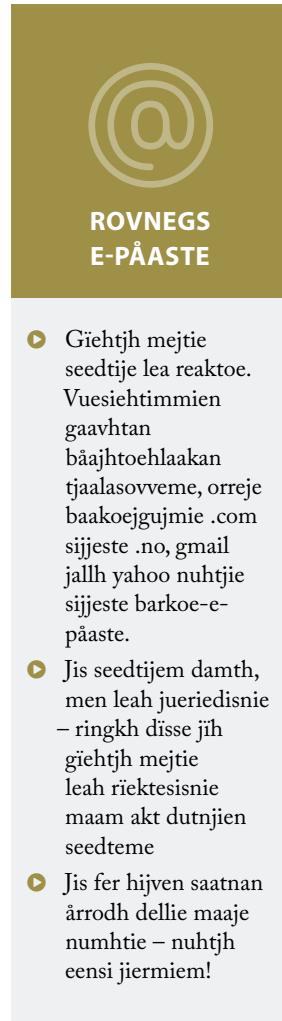
Gåessie byörh raeriestimmien bijre birredh?

Gaskesadth dov krirrieorganisasjovnine, tjirkijinie jallh dov barkoefaalijinie jis heannadimmieh dåâjrh goh:

- ▶ E-päasth dåastoeh mah muevie våâjnoe
- ▶ Teknihkeles sturremh digitaale dalhketjinie
- ▶ Mobiiletellefovnem, pc:m jallh nedtepreejrem dassh
- ▶ Sensitijve bievnesh dassh
- ▶ Geatskanimmie vihties ulmien vööste
- ▶ Bâajhtoeh åtnoe dov profijlijste sosijaale medijinie
- ▶ Geerjehtimmie faelskies bievnescijstie

Jis vienhtth datne digitaale laarem, baajehtimmiem jallh geatskanimmie dââjreme ammes staatjiste dââjreme byörh dan varke gâarede aamthesem bievnedh jih digkiedidh dov lihkemes âvtehkinie. Jis annje tjooperdh?

Gaskesadth sjyöhthke æjvieladtjigujmie goh Politiets sikkerhetstjeneste (PST), Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) jallh voenges pollise.

— Hijven raerih dutnjien mij veeljemasse tjääädtje —

*Etterretningstjenesten, Nasjonal
sikkerhetsmyndighet jih Politiets
sikkerhetstjeneste leah daam tjaalegem dorjeme
stillemen mietie Vaarjelimmieddepartemeenteste
jih Justijs- jih riejriesvoeteddepartementeste.
Tjälte- jih orrestimmieddepartemente lea
koordineereme jih beetnehvierhtieh barkose
vadteme.*